

PUBLIKACIJOS

J. KAROSAS

FILOSOFINĖ K. POPERIO PROGRAMA

Sunku kalbėti apie XX a. nemarksistinę filosofiją, nepaminėjus Karlo Raimundo Poperio vardo.

K. R. Poperis (K. R. Popper) gimė 1902 m. birželio 28 d. Vienoje, advokato Simono Poperio šeimoje.

1918 m., dar mokydamasis gimnazijoje, jis užsirašo laisvu klausytoju į Vienos universitetą, kur klauso didaktikos paskaitų. 1922 m. baigęs gimnaziją, studijuoja matematiką, fiziką, psichologiją ir muziką. Kad užsidirbtų pragyvenimui, K. Poperis studijų metais išbando daug profesijų: pora metų jis — staliaus mokinys bei pameistris, po to dirba socialinio aprūpinimo srityje. Nuo 1925 m. K. Poperis — Vienos pedagoginio instituto studentas. 1928 m. išymaus psichologo Karlo Biulero (Karl Bühler) katedroje Vienos universitete apgina filosofijos daktarata „Mąstymo psichologijos metodų klausimu“. 1929 m. paskelbia didelį darbą apie aksiomas, postulatus ir definicijas, įgydamas fizikos bei matematikos mokytojo kvalifikaciją. Mokytojauja įvairiose Vienos mokyklose. Tais metais jis užmezga ryšį su garsiuoju Vienos rateliu. Kadangi K. Poperis jau tada buvo nusiteikęs opoziciškai loginių pozityvistinių šio ratelio idėjų atžvilgiu ir kritikavo jas, tai Herberto Faiglo (Herbert Feigl), vieno iš minėto ratelio narių, pakviestas, parengia spaudai rankraštį „Dvi pagrindinės pažinimo teorijos problemos“ (Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie“), kuriame išdėstomas kritinis K. Poperio požiūris į loginį empirizmą bei kritinio racionalizmo programą. Šis rankraštis įtraukiamas į aktyvių Vienos ratelio narių Morico Šliko ir Pilypo Franko leidžiamą „Pasaulio mokslinio suvokimo raštų“ seriją ir, leidyklos radikaliai sutrumpintas, 1934 m. pasirodo pavadinimu „Tyrimo logika“ („Die Logik der Forschung“). (1932 m. K. Poperio parengtos knygos „Dvi pagrindinės pažinimo teorijos problemos“ pilnas variantas išspausdintas tik 1979 m.). Matyt, ta aplinkybė, kad pirmasis originalus K. Poperio veikalas buvo išspausdintas Vienos ratelio narių leidžiamoje filosofinių raštų serijoje, buvo pagrindas paskelbti K. Poperi pozityvistinio Vienos ratelio nariu. (Šią klaidą randame ir mūsiškėje „Filosofijos enciklopedijoje“ (t. 4), kur nurodyta, kad K. Po-

peris „buvo aktyvus Vienos ratelio veikėjas“.) Tačiau (tai matyti ir iš žemiau skelbiamo K. Poperio straipsnio) jis nebuvo Vienos ratelio narys. Priešingai, K. Popperis buvo, kaip jau sakėme, opoziciškai nusiteikęs šio ratelio filosofijos atžvilgiu. Kitas dalykas, kad objektyviai, pagal mokslo traktavimo metodologiją, K. Popperis neišėjo už loginio empirizmo, su kuriuo siejasi ir Vienos ratelio filosofai, ribų.

1934 m. išspausdinta jo „Tyrimo logika“ išgarsino Popperį. Netrukus jis pakviečiamas į Angliją skaityti paskaitų. 1936 m. Kopenhagoje susitinka su Nilsu Boru. Po to išvyksta iš Europos į Naująją Zelandiją ir šiame krašte gyvena ištisus devynerius metus. Čia jis, kaip pats sako, fašistinio siautėjimo veikiamas, parašo savo veikalus „Istorizmo skurdas“ bei „Atviroji visuomenė ir jos priešai“ (abu veikalai išleidžiami Anglijoje 1944—1945 m.). 1945 m. K. Popperis pradeda dirbti Londono ekonominių ir politinių mokslų mokykloje. Nuo 1949 m. jis — mokslo metodų ir logikos fakulteto profesorius ir to paties fakulteto dekanas. 1963 m. paskelbia savo veikalą „Spėjimai ir paneigimai“, o 1972 m. — „Objektyvios žinios“. Nuo 1969 m. K. Popperis — emerituotas minėtos Londono ekonominių ir politinių mokslų mokyklos profesorius. Jis yra Čikagos ir Daverio (JAV), Varviko ir Kenterberio (N. Zelandija), Seldfordo ir Londono (Anglija), Vienos (Austrija) ir Manhaimo (VFR) bei Gelfo (Kanada) universitetų Garbės daktaras, Britų akademijos ir Karališkosios draugijos narys. 1979 m. birželio mėnesio pradžioje K. Popperis buvo atvykęs į Frankfurto prie Maino universitetą, kur jam iškilmingai buvo suteiktas šio universiteto politinių mokslų Garbės daktaro vardas.

K. Poperio sukurti vadinamojo kritinio racionalizmo principai, kaip savotiška opozicija klasikiniam loginiam pozityvizmui, turėjo įtakos visai nemarksistinei gnoseologijos metodologijai. Dar daugiau, kritinis racionalizmas įsiskverbė ir į naujausiąją nemarksistinę visuomenės filosofiją; jo keliami mokslinio tyrimo metodai bandomi implikuoti net į socialinių tikslų bei konkrečios politinės veiklos sferą. Apie tai byloja kad ir 1975—1978 m. VFR išleistas tritomis „Kritinis racionalizmas ir socialdemokratija“¹. Apskritai, kiek teko patirti, bent Vakarų Europoje pastaraisiais metais kritinis racionalizmas yra bene pati populiariausia tiek akademinų, tiek plačiųjų visuomenės sluoksnių filosofija (žinoma, kiek jie apskritai domisi filosofija). Antai visuose stambiuosiuose VFR universitetuose yra logikos ir mokslotyros katedros, kuriose vienu ar kitu aspektu toliau modifikuojamos kritinio racionalizmo idėjos. Šiai krypčiai V. Europos nemarksistinėje filosofijoje atstovauja tokie plačiai žinomi bei produktyvūs filosofai kaip H. Albertas (H. Albert), V. Stegmiuleris (W. Stegmüller), H. Lenkas (H. Lenk), V. Bekeris (W. Becker) — VFR, E. Topičas (E. Topitsch) — Austrijoje ir daugelis kitų.

¹ Žr. Kritischer Rationalismus und Sozialdemokratie (G. Luhrs e. a. Hrsg.), Bd. 1.—Berlin (W), 1975; Bd. 2.—Berlin (W), Bonn, Bad-Godesberg, 1976; Bd. 3. ten pat, 1978.

Kokie šios populiaros Vakarų kraštuose filosofijos esminiai bruožai? K. Poperį pirmiausia domina pažinimo problemos. Du pagrindiniai gnoseologijos klausimai, kaip sako jis pats, neduoda jam ramybės: 1) mokslo (tikrų žinių) atšobojimas nuo metafizikos (spekuliatyvumo) ir 2) indukcija.

Sprendamas pirmąją problemą, K. Poperis, skirtingai nuo Vienos raketlio, demarkaciniu kriterijumi, skiriančiu mokslinius (t. y. empirinio turinio) teiginius nuo metafizinių, paskelbė falsifikaciją arba, kitais žodžiais tariant, kritiškumą. Juo daugiau mes randame falsifikuojančių (kritinių) argumentų, prieštaraujančių tikrinamam teiginiui, juo pastarasis yra mažiau metafiziškas. Falsifikavimo kriterijus taikomas ir teorijoms kaip tam tikrų teiginių sumai. „Mes tik tuomet laikome teoriją falsifikuota <...>, — aiškina Poperis falsifikavimo procedūrą, — kai surandame teoriją atmetantį kriterijų; kitaip pasakius, kai sukuriama ir tuo pagrindu patvirtinama ši kriterijų pagrindžianti mažiausio visuotinum hipotėzė, prieštaraujanti tikrinamai teorijai“². Tos teorijos (hipotėzės), kurių negalima falsifikuoti, tėra vien interpretacijos. Taigi falsifikavimas iš esmės yra tik teorinių teiginių empirinio charakterio nustatymo kriterijus: pagal tą ar kitą teoriją (hipotėzę), t. y. falsifikuojančių argumentų gausumą sprendžiama kokio platumo yra empirinis teorijos (hipotėzės) turinys. Bet K. Poperis (bent jau formaliai), savo intencijomis būdamas loginio pozityvizmo priešas, pripažįsta, jog grynai empirinių hipotėzių ar teiginių būti negali. Visi tvirtinimai moksle susiję su tam tikra teorine pozicija. Todėl nėra ir negali būti baigtinių bazinių teiginių — galutinių atramos taškų: bet kuris bazinis teiginys falsifikuoamas (kritikuotinas), remiantis kitu tokiu pat teiginiu, tas, savo ruožtu, dar kitu ir t. t. Turime nepabaigiamą teiginių aibę ir, vadinasi, falsifikuodami niekuomet negalime sustoti ir pasakyti, kad štai atradome tokį teiginį, kuriam negalima iškelti kritinių argumentų. Jeigu būtų taip, tai bet koks teorijos ar teiginio falsifikavimas neturėtų jokios prasmės. Jis būtų neįmanomas. Gerai tą suprąsdamas, K. Poperis nurodo, kad nepabaigiama bazinių teiginių eilė turi būti „sustabdyta“ mūsų susitarimu, pripažinimu: „Baziniai teiginiai pripažįstami sprendimu, konvencija, jie yra *nusistatymai* (Festsetzungen). Sprendimų sudarymas yra reguliuojamas pirmiausia tuo, kad mes pripažįstame *ne atskirus bazinius teiginius*, logiškai izoliuotus vienus nuo kitų, o tikriname *teoriją*, keldami sisteminius klausimus, į kuriuos mes atsakome tik pripažindami bazinius teiginius“³. K. Poperiui atrodo tiesiog juokingos empiristų pastangos kurti mokslo teiginius bei teorijas iš jutimiškai konstatuojamų faktų arba, kaip nurodo K. Poperis, „surenkant mūsų pergyvenimus bei juos sutvarkant“, „sudarant protokolą“⁴. Todėl Poperis atmetė empirikų požiūrį, kad teorijos išvedamos iš faktų. Visos teorijos yra ankstyvesnės už empirinius faktus ir turi hi-

² Popper K. Logik der Forschung.— Tübingen, 1966, S. 54.

³ Ten pat, p. 71.

⁴ Ten pat.

potetinį pobūdį. Tai reiškia, kad pagrindinė problema — teorinių žinių klaidingumo šalinimas. Šiam reikalui turi pasitarnauti falsifikacija. Vadinasi, paskelbus indukcizmui mirties nuosprendį, buvo atsisakyta ir empirikų kelto žinių šaltinio bei teorijų patvirtinimo kriterijaus ieškojimo, t. y. susidurta su problema kaip surasti ir pašalinti iš teorijų (hipotezių) klaidas. Bet atsisakyti kelti klausimą iš kur yra atsiradę mūsų žinios,— visiškai nereiškia, kad galima apsieiti be šio klausimo. K. Popperis be jo ir neapsieina. Išeities taškas, į kurį (kaip savaime suprantamą) turi atsiremti gnoseologija ir filosofija,— ją Popperis supranta kaip mokslo logiką bei metodų mokslą,— tai žmonėse paplitusios kasdienės pažiūros. „Kiekviena filosofija turi pradėti nuo abejotinių ir dažnai klaidingų kasdienio proto (Alltagsverstand) pažiūrų. Jos tikslas — išaiškintas, kritiškas kasdienis protas, siekimas tokio požiūrio, kuris turi mažiausiai blogą įtaką žmonių gyvenimui“⁵. Taigi teorijos penas yra realiai, objektyviai egzistuojantis (net ir primityvus, klaidingas, nekritiškas, kaip sako K. Popperis) *teorinis požiūris*, t. y. tam tikra psichologinio pobūdžio nuostata. (Čia, beje, yra vienas iš K. Popperio mokslo filosofijos paradoksų: aštriai pasisakydamas prieš psychologizmą moksle, kritikuodamas už tai Z. Froidą ir netgi... K. Marksą (!), K. Popperis pro kitas duris įsileidžia psychologizmą į savo filosofiją.)

Kadangi K. Popperui teorijos tinkamumo, jos „gerumo“ laipsnis tiesiogiai proporcingas šios teorijos nesugriaunamumui kritiškais argumentais, tai „Tyrimo logikos“ autorius pasisako už drąsias teorijas: „Esu už intelektualinę drąsą. Mes negalime vienu ir tuo pačiu metu būti bailiai ir tiesos ieškotojai“⁶. Bet mokslinių ieškojimų drasa bei revoliucingumas, kai jie remiasi vien į kritinių loginių argumentų pamatą, veda prie skeptiško požiūrio į tų ieškojimų rezultatus. „Mokslas yra tiesos ieškojimas (Wahrheitssuche). Jis yra toks ieškojimas,— rašo K. Popperis,— nors kai kurios mūsų teorijos iš tikrųjų yra teisingos. Bet ar jos yra teisingos, mes niekuomet negalime tikrai žinoti“⁷.

Savo kritinio racionalizmo metodologiją K. Popperis laiko universalia — tinkančia tiek gamtos, tiek visuomenės mokslams. Abiejų čia minėtų sričių mokslai K. Popperui 1) yra tam tikros teorijos, įdomios tik kaip problemos, kurias turime spręsti; 2) abiem atvejais tos teorijos tėra tik iškeltų problemų sprendimo bandymai; 3) abu jie, kaip problemų sprendimo bandymai, gali būti „dalykiškai kritikuojami“ ir, vadinasi, kaip nuolat kritikai paklusnūs, tėra tik sąlygiškai baigtiniai; 4) abiejų jų objektyvumą sudaro tai, kad kiekviena šiuose moksluose išskylanti teorija gali būti falsifikuojama (kritikuojama). Pripažindamas socialinių ir gamtos mokslų metodų tapatumą, K. Popperis ir visuomenės institucinę organizaciją interpretuoja, remdamasis tuo pačiu falsifikavimo kriterijumi.

⁵ Popper K. Wie ich Philosophie sehe.— Conceptus, 1977, Nr. 28—30, S. 16.

⁶ Ten pat, p. 16.

⁷ Popper K. Wissen und Nichtwissen. — Verleihung der Ehrendoktorwürde an Sir Karl Popper. Frankfurt a. Main, 1979, S. 28.

Kaip ir pažinime, socialiniame gyvenime žmonės sprendžia tam tikras problemas, ir čia pagrindinis vaidmuo tenka kritikai bei kritiniam eksperimentui. Todėl blogis iš visuomenės gyvenimo sferos gali būti pašalintas tik kritikos ir nuo jos neatskiriamų reformų būdu. Todėl visos reformos turi būti „sutvirtinamos“ jas falsifikuojant bei reviduojant, t. y. iškeliant joms prieštaraujančius socialinės organizacijos variantus. Šią procedūrą K. Popperis vadina suklydimų eliminavimo principu (Prinzip der Eliminierung von Irrtümern). Dėl to „tobulai organizuota“ visuomenė turinti būti „atvira visuomenė“. Be abejo, ši kritinio racionalizmo sociologinė schema slepia buržuazinės politinės organizacijos, grindžiamos demokratiniu formalizmu, apologetiką.

Savo absoliutaus kriticizmo principą K. Popperis bando pagrįsti mokslo bei filosofijos istorijos faktais, savavališkai, subjektyviai juos interpretuodamas. Pirmiausia čia remiamasi Sokratu, suformulavusiu garsiąją tezę: „Aš žinau, kad nieko nežinau“. Tai, kad neįmanoma pasiekti tikrų (neabejotinų ir baigtinių) žinių, sako K. Popperis, įrodanti visa mokslo istorija. Pavyzdžiu nurodoma I. Niutono mechanika, kurioje, kaip tuo metu atrodė, buvo gautos „tikros, teisingos ir pakankamai pagrįstos žinios“⁸, t. y. žinios klasikine, kaip sako K. Popperis, žodžio prasme. I. Kantas, toliau samprotauja K. Popperis, savo gnoseologiniais tyrimais įrodė, kad tokios žinios buvo gautos aktyvios proto veiklos (t. y. intelektualinės veiklos) keliu, o ne susumuojant jutiminį patyrimą. Nors čia I. Kantas, kaip mano K. Popperis, daug kuo teisus, bet jis klydo, manydamas, kad jo sukurta pažinimo teorija išsprendžia problemą kaip galima pagrįsti turimas žinias klasikine šio žodžio prasme, t. y. suprasti mokslą kaip tikrų, teisingų bei pakankamai pagrįstų žinių visumą. Tą patį požiūrį, kad toks žinojimas yra įmanomas, iš naujo pakartojo A. Einšteino gravitacijos teorija. Bet ji, nors ir būdama tikra, teisinga, pakankamai pagrįsta, bet vis dėlto esanti priešingybė I. Niutono teorijai. „Niutono ir Einšteino teorijos viena kitos atžvilgiu yra loginės priešingybės: išvados, išplaukiančios iš abiejų teorijų, yra nesuderinamos. Todėl šios teorijos abi negali būti teisingos“⁹. Jeigu taip, sako K. Popperis, mes negalime vadinti tikromis žiniomis net pačių rinktinių mokslinių teorijų. „Mūsų geriausiai išbandytos ir geriausiai pasirinktos gamtamokslinės teorijos taip pat yra tik spėliojimai, hipotezės,— rašo K. Popperis,— ir joms visuomet lemta likti tokiomis“¹⁰. Iš to fakto, kad mokslinės žinios nuolat kinta, K. Popperis neigia ir viso pažinimo tikrumą. Jis tvirtina, kad nėra jokio tikro tiesos kriterijaus. Esąs tik „pažangos tiesos ieškojime kriterijus“ (Kriterium des Fortschritts in der Wahrheitssuche)¹¹, t. y. mokslo pažangos kriterijus. Kadangi mokslas K. Popperui yra „kritinė veikla“,

⁸ Ten pat, p. 27.

⁹ Ten pat, p. 28.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat, p. 29.

kuria „mes kritiškai patikriname savo hipotezes“¹², tai mokslo pažanga sutampa su naujų, kritinį išbandymą praėjusių hipotezių (teorių) kūrimu. Nauja, geresnė hipotezė K. Poperis laiko tą, kuri atitinka tokius reikalavimus: „Pirmiausia, nauja hipotezė turi išaiškinti visus tuos dalykus, kuriuos sėkmingai išaiškino senoji hipotezė. Tai pirmas ir reikšmingiausias punktas. Antra, ji turi išvengti bent vienos iš senosios hipotezės klaidų; vadinasi, ji privalo išlaikyti kritinius išbandymus, kurių senoji hipotezė neišlaikė. Trečia, ji privalo išaiškinti tokius dalykus, kurių senoji hipotezė negalėjo išaiškinti arba nusakyti“¹³. Taigi kiekviena nauja hipotezė yra žingsnis pirmyn mokslo pažangos procese dėl to, kad ji išlaiko „kritinį išbandymą“ (loginių argumentų kritiką) geriau negu ankstesnioji. Toks grynai hipotetinis K. Poperio požiūris į mokslo teorijas veda, jo žodžiais, prie „revoliucijos žinių sąvokos sampratoje“, t. y. prie išvados, jog „žinios gamtamokslinė prasmė yra patarinėjimas <...>, kurį tvarko racionali kritika“¹⁴. Dėl to, pasak K. Poperio, scientizmas arba dogmatizmas, pripažįstantis baigtinių žinių autoritetą bei didybę, esąs nepagrįstas dalykas. Šiuo atveju esą užmirštama, jog bet kokios mokslinės problemos sprendimas iškelia daugybę neišspręstų problemų, be to, parodo, kokios menkos yra mūsų žinios. „Kuo daugiau mes pasaulį išstudijuojame,—rašo K. Poperis,—tuo sąmoningesnis, tuo detalesnis ir tuo tikslesnis yra mūsų sokratiškas žinojimas apie mūsų nežinojamą. Mokslinis tyrimas faktiškai yra geriausias metodas, leidžiantis mums išsiaiškinti apie mus pačius ir apie mūsų nežinojamą. Jis veda mus prie reikšmingos sampratos, jog mes, žmonės, esame labai skirtingi savo smulkmenų žinojimu. Tačiau nepabaigiamo nežinojimo prasmė mes visi esame lygūs“¹⁵.

Nors ir schematiškai čia išdėstyti pagrindiniai K. Poperio filosofijos teiginiai * rodo, kad jis faktiškai lieka ištikimas klasikinei pozityvistinei metodologijai. Pagrindiniu gnoseologijos uždaviniu K. Poperis laiko mokslo metodų analizę, kurią galima realizuoti tik laikantis falsifikavimo (kaip tam tikros teorinės procedūros) kriterijų. Vadinasi, K. Poperis, kaip ir klasikinis pozityvizmas, normatyvinių mokslų atramos taškų ieško pačiame moksle. Tik konvencionalizmas gali „išgelbėti“ K. Poperį nuo „ydingam ratui“ būdingų samprotavimų. Taigi K. Poperis faktiškai lieka loginio empirizmo metodologijos nelaisvėje, t. y. pozityvistas, nors pats jis save visuomet laikė ne pozityvistu, o kritiniu racionalistu bei pozityvizmo kritiku. Žinoma, neteisinga būtų nutyliėti K. Poperio, kaip loginio pozityvizmo kritiko, reikšmę. Ši kritika buvo, galima sakyti, triuškinanti ir griauanti pačius loginio pozityvizmo, labai populiaros

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Ten pat, p. 30.

¹⁵ Ten pat.

* Žr. plačiau: *Nekrašas E. Ir. dukcionizmo alternatyvos beiėskant.—Problemos, 1977, Nr. 1(19); ir Nr. 2(20).*

gnoseologinės teorijos, pamatus. Todėl K. Popperis iš tikrųjų yra prisidėjęs prie loginio pozityvizmo „autoriteto smukimo“, inspiravęs naujus ieškojimus gnoseologijoje. Todėl negatyviaja keliamų problemų prasme K. Popperio filosofija laikytina reikšmingu šiuolaikinės filosofijos aktu. Bet pozityviaja prasme ši filosofija, būdama tik tam tikras loginio empirizmo variantas, nežengė nė žingsnio toliau, tenkindamasi tik loginio pozityvizmo kritika. Tuo dar kartą buvo patvirtinta išvada, kad mokslo autonomijos koncepcija gnoseologijoje nėra vaisinga. Tiesa, K. Popperis visai pagrįstai kėlė kritiškumo svarbą moksliniuose tyrimuose. Metodologiškai reikšmingos ir jo pastangos pabrėžti teorijų, o ne atskirų faktų vaidmenį pažinime bei probleminių mokslo pobūdį. Bet visos, atskiras pažinimo puses teisingai charakterizuojančios, idėjos, suprantant pažinimą, kaip tai daro K. Popperis, atitruktai nuo materialinės praktinės veiklos ir laikant jį savarankišku „trečiuoju pasauliu“, virsta kvazi-idėjomis. Taigi ir visa pažinimo teorija, kurios sukūrimui K. Popperis deda pačias didžiausias pastangas, tampa iš esmės tik modifikuotu pliuralizmo ir skepticizmo, abejojančio ir neigiančio tikrovės pažinimą, variantu. „Popperio bandymą falsifikavimo principo būdu atriboti mokslą nuo metafizikos,— pripažįsta net kritinio racionalizmo šalininkas V. Stegmülleris, susumuodamas šios filosofijos rezultatus,— sužlugdė būtinybę priimti probabilitines hipotezes“¹⁶. Traktuodamas mokslą kaip autonomišką reiškinį, K. Popperis nepajėgė išspręsti pažinimo objektyvumo problemos: atsiribojus nuo pažinimo praktinės, materialinės prigimties,— visos mūsų kalbos apie žinojimo patikimumą yra tuščios. Į šią aplinkybę K. Marksas yra atkreipęs dėmesį „Tezėse apie Fojerbachą“: „Klausimas, ar žmogaus mąstymui pasiekiamo daiktinė tiesa, yra ne teorijos klausimas, bet *praktikos* klausimas. Praktiškai žmogus turi įrodyti savo mąstymo teisingumą, t. y. tikrumą ir galią, šiapusiškumą. Ginčas, ar mąstymas, kuris izoliuojasi nuo praktikos, yra tikras ar netikras,— tai grynai *scholastinis* klausimas“¹⁷. Taigi K. Popperis, atribodamas mokslą nuo praktikos, atsisako pripažinti ir mūsų pažinimo objektyvumą. Pastarąjį jis pakeičia iš „supratimo sociologijos“, kurios pradininkas yra Vilhelmas Diltėjus (1833—1911), paveldėtu psichologizmu. Dėl to jau tampa neįmanoma moksliskai spręsti mūsų turimų žinių absoliutumo ir jų santykينو problemos. Šį momentą pabrėžė dar V. Leninas, kritikuodamas A. Bogdanovo pažiūras. K. Popperiu, kaip matėme, nesuprantama, kad abi fizikos teorijos — I. Niutono ir A. Enšteino,— gali būti teisingos. Dėl jų teorinių prielaidų bei išvadų skirtingumo K. Popperis, apibendrinamas ir padarė išvadą apie mūsų žinių nepatikimumą, jų neobjektyvumą. Laikydami mokslą ne autonomišku „trečiuoju pasauliu“, o žmonių praktiniu patyrimu pagrįstą tikrovės pažinimą, t. y. suprasdami jį dialektiškai materialistiškai, galėtume konstatuoti, kad mūsų žinios, būdamos objekty-

¹⁶ Stegmüller W. Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie.— Berlin, Heidelberg, New York, 1973, Bd. 4, S. 249.

¹⁷ Marksas K., Engelsas F. Vokiečių ideologija.— V., 1974, p. 463.

vaus turinio turi ir absoliutumą, ir santykinumą aspektą. „Pripažinti objektyvią, t. y. nepriklausomą nuo žmogaus ir žmonijos tiesą, reiškia šiaip ar taip pripažinti absoliučią tiesą“,—rašo V. Leninas¹⁸. Kitaip tariant: kiek mokslas turi objektyvumą, tiek jis turi ir absoliutumą. Tačiau keičiantis pažinimo objektui (t. y. socialinės praktikos tikrovei), nuolat papildomas ir mūsų kuriamas teorinis tikrovės modelis. Todėl šia prasme galima kalbėti apie pažinimo santykinumą. „Žmogaus mąstymas,—rašo V. Leninas,—pagal savo prigimtį gali mums duoti ir duoda absoliučią tiesą, kuri susideda iš santykinų tiesų sumos. Kiekviena mokslo išsivystymo pakopa prideda naujų grūdų prie šios absoliučios tiesos sumos; bet kiekvieno mokslinio teiginio ribos yra santykinės, ir jos čia išplečiamos, čia susiaurinamos tolesnio žinojimo didėjimo“¹⁹. Taigi I. Niutono ir A. Einšteino teorijos neneigia viena kitos, o tik papildo mūsų kuriamą tikrovės paveikslą. Šios teorijos, kaip ir visa mokslo istorija, akivaizdžiai byloja apie vis didėjantį pažinimą, taigi ir apie vis augančią mūsų galią gamtai. Dialektinė-materialistinė metodologija, kurią visiškai ignoruoja K. Poperis, pajėgi išspręsti tiesos (pažinimo) objektyvumo problemą ir įveikti loginio formalizmo ribotumus, apsaugoti gnoseologiją nuo skepticizmo tendencijų, kurių apstu K. Poperio filosofijoje. „Dialektika,—kaip aiškino dar Hėgelis,—turi savyje reliatyvizmo, neigimo, skepticizmo momentą, bet nesuvedama į realiatyvizmą,—nurodo V. Leninas.—Materialistinė Markso ir Engelso dialektika neabejotinai turi savyje reliatyvizmą, bet nesuvedama į jį, t. y. pripažįsta visų mūsų žinių santykinumą ne objektyvios tiesos neigimo prasme, o ta prasme, kad istoriškai sąlyginės yra ribos, kuriomis mūsų žinios prisiriama prie tos tiesos“²⁰.

Kadangi faktiškai mokslas vystosi pirmiausia kaip visuomenės praktikoje išskylančių problemų dalis, o ne kaip nepriklausoma nuo jos formali loginė schema, tai K. Poperio pateikiami mokslinio tyrimo metodai, arba, kaip jis pats sako, „taisyklės“, kasdienėje mokslinės veiklos praktikoje negali būti pritaikytos. „Apie šių taisyklių pritaikymą empiriniuose moksluose,—pabrėžia vienas iš K. Poperio filosofijos kritikų Federatyvinėje Vokietijoje Herbertas Kojtas,—negali būti nė kalbos <...>. Tokiu būdu iš K. Poperio metodologinio bandymo lieka vien vidinio nusistatymo pripažinimas, t. y. kritinis nusistatymas prieš teoriją“²¹. Vadinas, K. Poperio pažinimo teorijos metodologija galų gale atsiremia į psychologizmą, kuris šiuo atveju iškyla konvencionalizmo pavidalu. Psichologiniu pagrindu K. Poperis bando „suvienyti“ gamtos bei socialinių mokslų metodus. Būdamas ištikimas tokiai metodologijai, K. Poperis ir į filosofijos istoriją žiūri labai subjektyvistiškai: visą

¹⁸ Leninas V. Materializmas ir empiriokriticizmas. — V., 1953, p. 137—138.

¹⁹ Ten pat, p. 143.

²⁰ Ten pat.

²¹ Keuth H. Metodologische Regeln des kritischen Rationalismus. — Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie, 1978, Nr. Ix/2, S. 102.

filosofijos raidą jis nuvertina, remdamasis iš esmės tik psichologinio pobūdžio argumentais (pvz., tokiais kaip filosofų „sąžinės negrynumas“, jų „neištikimybė tiesai“ ir pan.).

Psichologizmo yra veikiami ir visa sociologinė K. Poperio doktrina. Visi socialiniai reiškiniai, K. Poperio nuomone, iš esmės tėra tik „nenumatytų žmogaus poelgių“ rezultatai. Todėl „teorinių visuomenės mokslų uždaviniu“ laikytinas „socialinių reiškinų, kaip nenumatomų mūsų poelgių rezultato“, aiškinimas²². Net ir tokį reiškinį kaip karas K. Poperis aiškina vien psichologiniu pamatu. Karus sukelianti, kaip jis sako, „agresijos baimė“ (Furcht vor Agresion). Ši baimė, pasak K. Poperio, gimdanti ir ginklavimosi varžybas. Iš tikrųjų — karų bei ginklavimosi varžybų priežastys daug gilesnės, negu tos, kurias nurodo K. Poperis. Aiškindami jas, mes pirmiausia turime atsakyti į klausimą, kokie socialiniai ekonominiai veiksniai sukelia K. Poperio minimą „agresijos baimę“, t. y. tirti struktūrinius visuomenės gyvenimo pagrindus.

K. Poperis, be abejo, teisus, nurodydamas, kad gamtos pažinimas savo turiniu neutralus ir šia prasme yra virš žmonių nuomonių bei interesų. Bet šį teiginį K. Poperis išplečia ir taiko socialinio pažinimo sferai. Kai dėl mokslinio visuomenės aiškinimo, tai visiškai nepagrįstas skeptiškas K. Poperio nusistatymas prieš visuomenės reiškinų pažinimo socialinį sąlygotumą. Šiuo atveju K. Poperis tik konstatuoja klasinio intereso šališkumą, nenagrinėdamas struktūrinių, objektyvių minėto intereso pagrindų, laikydamasis senos pozityvizmo tradicijos, t. y. atplėsdamas tiesą nuo vertybės, pažinimą nuo socialinio vertinimo. Tokia formali loginė pozicija, kurią užėmė K. Poperis, įvertindamas pažinimą, neleido jam peržengti tiesos — vertybės alternatyvos ir suvokti, jog pažinimas bei vertinimas, būdamas dvi skirtingos tikrovės praktinio panaudojimo pusės, nėra vienas kitą šalinantys veiksniai. Kadangi visų vertybinių nuostatų realizavimo sąlygos galų gale slypi praktiniame visuomenės ir gamtos santykiyje, tai socialiniai vertinimai gali turėti ir turi tam tikrus sąlyčio taškus su pažinimu.

K. Poperis savo ontologinėmis pažiūromis yra artimas „trijų pasaulių“ koncepcijai. Tai matyti ir iš jo straipsnio „Kaip aš įsivaizduoju filosofiją“. Remdamasis „kasdienio proto“ koncepcija, jis pripažįsta egzistuojantį materialųjį pasaulį (nors, kaip nurodėme, tvirtina, kad pastarojo pažinti neįmanoma!). Tuo (kad materija objektyviai egzistuoja) K. Poperis ir skiriasi nuo loginių pozityvistų, kurie klausimą apie materiją bei materialaus pasaulio egzistavimą, kaip empiriškai nepatikrinamą, laikė beprasmiška problema. „Remdamasis kasdieniu protu, — rašo K. Poperis, — aš pripažįstu, kad egzistuoja tiek materija („pirmasis pasaulis“), tiek ir dvasia („antrasis pasaulis“). Taip pat pripažįstu egzistuojant ir kitus dalykus, visų pirma, žmogiškosios dvasios produktus. Jiems priklauso mokslo prognozės, teorijos ir problemos („trečiasis pasaulis“)²³.

²² Popper K. Wie ich Philosophie sehe.— *Conceptus*, 1977, Nr. 28—30, S. 16.

²³ Ten pat, p. 17.

K. Poperis save vadina racionalistu-pliuralistu, pažymėdamas, jog, pripažindamas materijos realumą, jis galėtų vadintis ir materialistu²⁴. Bet ta aplinkybė, kad K. Poperis minėtuosius „tris pasaulius“ laiko esant savarankiškus ir be to atplėšia sąmonę nuo materijos, rodo, kad jis nėra materialistas. Čia dar reikėtų nurodyti, jog K. Poperis materiją arba „pirmąjį pasaulį“ supranta kaip medžiagą, t. y., mechanistiškai.

Skaitytojo dėmesiui pateikiamas K. Poperio straipsnis „Kaip aš išivaizduoju filosofiją“— tai jo filosofijos esė. Čia dialektinę materialistinę metodologiją išmanančiam skaitytojui nebus keblu pastebėti nemokslinė metodologija grindžiamos K. Poperio filosofijos „Achilo kulnį“. Be to, šis straipsnis, mūsų nuomone, paryškina ne vieną tokią nemarksistinės filosofijos vietą, kuri nūdienio mokslo išsivystymo laikais atrodo tarsi pastanga atgaivinti alchemiją chemijos moksle. Publikuojamas K. Poperio straipsnis parašytas aiškiai, filosofui nesvetimas ir humanistinis motyvas. Beje, straipsnis truputį fragmentiškas, todėl gerai išmanančiam K. Poperio filosofiją jis bus kur kas informatyvesnis, negu tam skaitytojui, kuris su K. Poperio filosofinėmis pažiūromis dar nėra susipažinęs. Bet kiekvienas, skaitydamas šį K. Poperio straipsnį, turės progos susipažinti su vienu populiariausių šiuolaikinių nemarksistinių filosofų, pamąstyti apie tas problemas, su kuriomis neišvengiamai susiduria dialektinę metodologiją ignoruojantys filosofai.

²⁴ Ten pat.